

УДК 37.034:373.3(575.2)
DOI 10.35254/bsu/2025.72.01

Абдыракунова Ж.С.

*К.Карасаев атындагы БМУ
педагог.илим.канд.,доценттин м.а.
e-mail:jabdyrakunova@bhu.kg*

Таалайбекова А.Т.

*К.Карасаев атындагы БМУ,
окутуучу
taalaibekova_alt@bhu.kg*

АЗЫРКЫ КООМДО АДЕП-АХЛАКТЫК ТАРБИЯНЫН РОЛУ ЖАНА БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Кыскача мазмуну

Макала азыркы коомдогу адеп-ахлактык тарбиянын ролун жана анын башталгыч мектеп окуучуларына тийгизген таасирин изилдөөгө арналган. Глобалдык цивилизациялык процесстердин шартында кенже мектеп окуучуларынын руханий-адептик баалуулуктарын калыптандыруунун негизги аспектилери талданган. Эмгекте мотивациялык, мазмундук жана операциялык компоненттерди камтыган натыйжалуу адеп-ахлактык тарбиялоонун педагогикалык шарттары каралат. Салттуу педагогикалык маданияттын жана элдик педагогиканын компоненттерин билим берүү процессине интеграциялоого көңүл бурулган. Изилдөөнүн жыйынтыктары башталгыч мектеп курагы адеп-ахлактык нормаларды жана баалуулуктарды өздөштүрүү үчүн эң сезимтал мезгил экенин көрсөтөт. Баланын адеп-ахлактык сапаттарын калыптандырууда үй-бүлө менен мектептин өз ара аракеттенүүсүнүн маанилүүлүгү баса белгиленет. Улуттук өзгөчөлүктөрдү жана коомдун заманбап талаптарын эске алуу менен адеп-ахлактык тарбия системасын өркүндөтүүнүн жолдору сунушталган.

Түйүндүү сөздөр: адеп-ахлактык баалуулуктар, руханий өнүгүү, башталгыч мектеп курагы, педагогикалык шарттар, салттарды интеграциялоо, моралдык нормалар, тарбиялоо процесси, инсандык калыптануу, социалдык жоопкерчилик, этикалык принциптер

Абдыракунова Ж.С.

*БГУ им.К.Карасаева
канд.пед.наук, и.о.доцента
e-mail:jabdyrakunova@bhu.kg*

Таалайбекова А.Т.

*БГУ им. К.Карасаева,
преп.
taalaibekova_alt@bhu.kg*

РОЛЬ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

Статья посвящена исследованию роли нравственного воспитания в современном обществе и его влияния на учащихся начальной школы. Проанализированы ключевые аспекты формирования духовно-нравственных ценностей у младших школьников в условиях глобальных цивилизационных процессов. В работе рассматриваются педагогические условия эффективного нравственного воспитания, включающие мотивационную, содержательную и операционную составляющие. Уделено внимание интеграции компонентов традиционной педагогической культуры и народной педагогики в образовательный процесс. Результаты исследования показывают, что младший школьный возраст является наиболее восприимчивым периодом для усвоения моральных норм и ценностей. Подчеркивается важность взаимодействия семьи и школы в формировании нравственных качеств личности ребенка. Предложены пути совершенствования системы нравственного воспитания с учетом национальных особенностей и современных требований общества.

Ключевые слова: нравственные ценности, духовное развитие, младший школьный возраст, педагогические условия, интеграция традиций, моральные нормы, воспитательный процесс, личностное становление, социальная ответственность, этические принципы

Abdyrakunova Zh.S.

BSU named after K. Karasaev

cand. of ped. sc.,

acting associate professor

e-mail: jabdyrakunova@bhu.kg

Taalaibekova A.T.

BSU named after K. Karasaev,

Lecturer

taalaibekova_alt@bhu.kg

THE ROLE OF MORAL EDUCATION IN MODERN SOCIETY AND ITS IMPACT ON ELEMENTARY STUDENTS

Abstract

Examines the role of moral education in modern society and its impact on primary school students. Key aspects of spiritual and moral values formation in younger schoolchildren amid global processes are analyzed. Pedagogical conditions for effective moral education, including motivational, content-based, and operational components, were discussed. Examines the integration of traditional and folk pedagogy into the region's educational process. It shows that primary school age is the most receptive for assimilating moral norms and values. The importance of family-school interaction in developing moral qualities is emphasized. Ways to improve moral education by considering national characteristics and societal requirements are proposed.

Keywords: moral values, spiritual development, primary school age, pedagogical conditions, integration of traditions, moral norms, educational process, personal formation, social responsibility, ethical principles

Азыркы коомубуздун шартында адеп-ахлактык тарбия маселеси өзгөчө мааниге ээ болуп тургандыгы айдан ачык көрүнүп турат. Бул, эң биринчи кезекте, анын терең өзгөрүшү менен шартталган, ал бара-бара илимий-педагогикалык коомчулукту жана тиешелүү мамлекеттик кызматтарды билим берүүнүн мазмунун гана эмес, Кыргызстандын бүткүл билим берүү мейкиндигинде өсүп келе жаткан муундарды адептүүлүккө тарбиялоо үчүн колдонулуучу каражаттарды жана методдорду түп-тамырынан бери кайра карап чыгуу зарылдыгын түшүнүүгө алып келди десек жаңылышпайбыз. Азыркы цивилизациялык процесстердин кризиси элдин каада-салттарына жана маданиятына карата белгилүү бир баалуулук боштугун, социалдык апатияны, нигилизмди жаратып, анын натыйжасында кылымдар бою калыптанган идеалдардын, моралдык-этикалык түшүнүктөрдүн, моралдык баалуулуктардын, жүрүм-турум стереотиптеринин таасирин азайтуу тенденциясы байкалууда. Бул кризистердин шартында коом мектеп окуучуларын тарбиялоонун адеп-ахлактык принциптерин конкреттештирүү үчүн кайрадан салттуу педагогикалык маданияттын баалуулуктарына кайрылууга мажбур болууда.

Бул көйгөйлөрдү чечиш үчүн салттуу билим берүү маданиятын анын бардык деңгээлдеринде улуттук билим берүү системасына киргизүү зарыл. Элдик педагогиканын тажрыйбасына кайрылуу негизги, маанилүү маселелерден болуп саналат. Заманбап тенденциялардын реалдуулугу этнопедагогикалык компоненти жок билим берүү улуттун керектөөлөрүнө жооп бербей тургандыгын жана анын негизги милдеттеринин бирин, тактап айтканда,

салттарды жана тажрыйбаны жаңы муундарга өткөрүп берүүнү жана сиңирүүнү чечпей тургандыгы өкүндүрөт. Бул максатка жетүү үчүн башталгыч класстардын окуучуларынын арасында улуттук аң-сезимди калыптандыруу абзел.

Улуттук аң-сезимди калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу биринчи орунда турат. Себеби ар бир бала тарбияны эң алгач үй-бүлөдөн алат. Үй-бүлө — баланын алгачкы тарбия мектеби болуп эсептелет. Ата-эненин жүрүм-туруму, сүйлөгөн сөзү, бири-бирине жана коомго болгон мамилеси баланын дүйнө таанымына түздөн-түз таасир этет. Улуттук салт-санаалар, үрп-адаттар жана моралдык баалуулуктар дал ушул үй-бүлөлүк чөйрөдө балага сиңет. Мисалы, улууну урматтоо, кичүүгө көңүл буруу, конок күтүү маданияты жана эне тилди таза сактоо — булар үй-бүлөнүн аркасында муундан муунга өтүп жаткан улуттук дөөлөттөр. Үй-бүлө бала үчүн анын инсандыгынын өнүгүү жолун аныктаган маанилүү чөйрө болуп саналат [1]. Ошондуктан, улуттук аң-сезимди калыптандырууда үй-бүлөнүн таасири өзгөчө мааниге ээ деп эсептейбиз.

Адеп-ахлактык тарбия – бул башталгыч класстын окуучуларынын негизги улуттук баалуулуктарды, Кыргыз Республикасынын көп улуттуу элинин жалпы адамзаттык маданий жана адеп-ахлактык баалуулуктарынын системасын өздөштүрүү жана кабыл алуу боюнча педагогикалык жактан уюштурулган процесс.

Этика түшүнүгү гуманитардык билимдин ар кандай тармактарында кеңири колдонулат. Адеп-ахлак – бул адамдын коомдогу жүрүм-турумун жөнгө салуучу жеке сапаттардын жыйындысы, ошондой эле адамдын салттарга, коомдук чөйрөгө, жүрүм-турум тажрыйбасына, тарбиясына

жана адамдар менен болгон мамилелердин моралдык нормасына, ошондой эле дүйнөсүнө болгон муктаждыкка ылайык жакшылык, адилеттүүлүк, милдет жана ар-намыс идеалдарына негизделген адамдар менен чыныгы мамилелерде пайда болгон адамдын руханий сапаттарынын жыйындысы катары аныкталат.

Улуттун маданий жана интеллектуалдык деңгээлинин төмөндөшү салттуу адеп-ахлак иерархиясынын кайра жаралышын талап кылат. Мүлктүк дифференциациянын кескин жогорулашы жана жашоонун негизги деңгээли үчүн күрөш эгоизмге, прагматизмге жана индивидуализмге негизделген моралдын стихиялуу түрдө калыптанышына өбөлгө түзөөрү шексиз.

Адеп-ахлактык принциптердин жоголушу, абийир, ар-намыс, парз сыяктуу категориялардын баркын кетириши коомдо терс көрүнүштөргө алып келүүдө. Мисалга алсак, социалдык жетимдик, өспүрүмдөр арасында кылмыштуулуктун көбөйүшү, жашы жете электердин арасында селсаяктык, баңгичилик жана наркомания, билимге болгон кызыгуунун жоголушу, ошондой эле асоциалдык жаштардын басымдуу бөлүгүнүн өзүн-өзү өркүндөтүүгө болгон кызыгуусунун жоголушу, ошондой эле коомдо өсүү. Жаш муун дисфункционалдуу үй-бүлөдөгү ата-энелердин арасында гана эмес, ошондой эле карьерасы менен алек болуп, өз балдарын тарбиялоого убактысын жана күчүн жумшагысы келбегендердин арасында да бар.

Коом адеп-ахлактын социалдык жоопкерчилик менен ажырагыс байланышта экенин, адамдын адеп-ахлактык жактан өнүгүүсүн камсыз кылуучу каражаттарсыз ырастоо мүмкүн эмес экенин ачык түшүнө баштады. Адеп-ахлактык тарбиянын жаңы технологияларын иштеп чыгуу каалаган өзгөрүүлөргө жаңы дем берүүгө жана аларды мүмкүн болушунча тезирээк коомдо консолидациялоого жардам берет. Мында көркөм адабиятты, анима-

цияны жана кинематографияны колдонуу башталгыч мектеп курагындагы балдарга адеп-ахлактык түшүнүктөрдүн жана баалуулуктардын маанилерин тезирээк өздөштүрүүсүнө жардам берет, аларда адеп-ахлактык иш-аракеттердин маңызын түшүнүүгө туруктуу каалоо жана өз жүрүм-турумуна мотивация калыптанат жана өнүгөт.

Адеп-ахлактык тарбиялоо проблемасын философтор, психологдор, педагогдор – окумуштуулар изилдеп келишкен. Ал бүгүнкү күндө да актуалдуу бойдон калууда.

Окумуштуу Т.И. Петракова: «Адеп-ахлактык тарбиянын натыйжасы катары адеп-ахлак – инсандын интегративдик сапаты, ал адамдарды болгон баалуулуктардын (гуманисттик, улуттук, идеологиялык ж.б.) бири менен тааныштырууга, алардын бул баалуулуктардын жеке маанилерин издөөгө жана табууга шарттарды түзүүгө, алардын жашоосунда аларга ылайык иш-аракет кылууга умтулууну жана даярдыгын калыптандырууга багытталган»,- деп белгилейт [2].

Адеп-ахлак – адамдын негизги өзгөчөлүгү, адамдын иш-аракетинин жолдору, жүрүм-турум нормалары, иш-аракеттери жана анын жан дүйнөсүнүн багыты. Адамдын адеп-ахлактуулугу адатта анын жүрүм-туруму, кыймыл-аракети, ойлору, адамдарга болгон мамилеси менен бааланат. «Аракет» түшүнүгү адамдын аракети же абалы катары аныкталат. Мында аракеттин же абалдын өзү да, ага себеп болгон мотивдер жана максаттар да адеп-ахлактык болушу керек. Адамдын адеп-ахлактык багыты анын жеке иш-аракетинде эмес, өзүнүн турмуштук позициясын активдүү билдирүү жөндөмдүүлүгү аркылуу ачылат. Адамдын моралдык баалуулугу анын конкреттүү кырдаалда коомдун этикалык идеалдарын тастыктоого даярдыгында жатат [3].

Т.И. Петракова адеп-ахлактык тарбияны: «...инсандын ички дүйнөсүнүн систе-

малуу фактору болгон, анын адеп-ахлактык чөйрөсүнө системалуу, уюшкан жана ар тараптуу, максаттуу тышкы жана ички таасир этүүнүн жеке процесси. Бул таасир адамдын сезимдерине, каалоолоруна, ойлоруна карата татаал жана ар тараптуу болуп саналат», - деп айткан [2].

Адеп-ахлактык тарбия – инсандын аң-сезимине нормаларды жана эрежелерди сактоого негизделген адептүү инсанды калыптандыруу, адеп-ахлактык аң-сезимди максаттуу калыптандыруу, моралдык сезимдерди өнүктүрүү, адеп-ахлактык жүрүм-турумдун көндүмдөрүн жана адаттарын өнүктүрүү.

Орустун педагог-окумуштуусу П.И. Подласый: «...окуучулардын аң-сезимине жана жүрүм-турумуна, аларда коомдук адеп-ахлактын талаптарына ылайык келген адеп-ахлактык сапаттарды калыптандыруу максатында системалуу жана максаттуу таасир көрсөтүү» зарылдыгын баса белгилейт [3].

Демек, педагог адеп-ахлактык тарбияны окуу предметтери менен интеграциялап, окуучулардын ички дүйнөсүнө таасир бериши керек. Бул үчүн системалуу,

максаттуу, гуманисттик принциптерге негизделген тарбия иштери жүргүзүлүшү абзел. П. И. Подласый, Т. И. Петракова ж.б. авторлордун концепциялары бул багытта негиз болуп берет.

Педагогикалык сөздүктө адеп-ахлактык тарбия – адеп-ахлактык сапаттарды, кулк-мүнөздөрдү, жөндөмдөрдү жана жүрүм-турум адаттарын калыптандыруу процесс катары чечмеленет. Ал эми С.И. Ожеговдун сөздүгүндө адеп-ахлактык тарбияны: «Адамды жетектеген ички, руханий сапаттарды, этикалык нормаларды тарбиялоо, ошол сапаттар менен аныкталуучу жүрүм-турум эрежелери» катары кабыл алгандыгы берилет [4].

Жыйынтыктап айтканда, бүгүнкү күндө адеп-ахлактык тарбия – баланын толук кандуу инсан болуп калыптанышы үчүн эң негизги багыт. Бул тарбиянын мазмунун заманбап коомдун талаптарына ылайык байытуу, улуттук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен, педагогикалык процесс аркылуу системалуу ишке ашыруу абдан зарыл. Башталгыч мектеп курагынан баштап адептүүлүккө үйрөтүү – келечек муундун руханий коопсуздугунун

кепилдиги десек жаңылышпайбыз.

Адабияттар

1. Абдыракунова, Ж. Башталгыч класстын ата-энелери менен мугалимдин ишмердүүлүгү / Ж. Абдыракунова // Бишкек мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2023. – №. 2(64). – Р. 3-7. – DOI 10.35254/bsu/2023.65.01. – EDN CFRGIC.

2. Петракова, Т. И. Духовно-нравственное воспитание школьников в ценностном контексте современного образования / Т. И. Петракова // Ярославский педагогический вестник. – 2016. – № 5. – С. 15-20. – EDN XAHBPN.

3. Подласый, И. П. Педагогика : Новый курс : В 2 кн. : Учеб. для студентов вузов, обучающихся по пед. спец. / И. П. Подласый. – Москва : Владос, 2003. – ISBN 5-691-00176-0. – EDN QSUXDJ.

4. Ожегов, С. И. Словарь русского языка : около 57000 слов / С. И. Ожегов ; под редакцией Н. Ю. Шведовой. – 16-е издание, стереотипное. – Москва : Русский язык, 1984. – 797 с. – Текст : непосредственный.